

РОЗВИТОК ЕТНОГРАФІЇ В НАДДНІПРЯНСЬКІЙ УКРАЇНІ наприкінці ХІХ – на початку ХХ століття (історіографічний аспект)

Сергій Микитчук

Кінець ХІХ – початок ХХ ст. для української етнографії характеризується досить значним поживаленням. Зазначений період – час інтенсивного і продуктивного розвитку української науки. Люди різних професій і переконань стають краєзнавцями, збирачами етнографічного матеріалу. Одним із факторів таких процесів є загальне піднесення суспільної свідомості українського народу. У цей час українська наука і культура, внаслідок активізації вітчизняного національно-культурного відродження, набула яскраво вираженого національного характеру, а інтелектуальна еліта поступово перетворювалася на власне українську [12, 355]. Саме тому 90-ті роки ХІХ ст. часто називають першою хвилею науково-просвітницького руху в Україні. А етнографія в цей період, як важлива частина українознавчого циклу дисциплін, стає невід'ємною складовою культурного відродження української нації.

Згаданий період багатий на імена визначних етнографів, фольклористів, краєзнавців. Великими літерами в історію етнографічної науки цього періоду варто вписати такі прізвища, як Ф. Вовк, М. Сумцов, О. Пипін, В. Ястребов, П. Іванов, В. Милорадович, В. Кравченко, В. Василенко, Г. Коваленко та багато інших. Своїми працями про культуру, історію та побут українського народу вони заклали міцний фундамент для розвитку української етнографії.

У пропонованій статті здійснено спробу висвітлити вклад цих учених у розвиток етнографії Наддніпрянської України кінця ХІХ – початку ХХ ст., оскільки на даному етапі розвитку етнографічної науки бракує комплексних робіт, де би було розглянуто весь спектр етнографічних досліджень у Наддніпрянській Україні кінця ХІХ – початку ХХ ст.

Питаннями, пов'язаними зі становищем етнографічної науки в Україні наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст., безпосередньо чи опосередковано займалися такі вчені, як Д. Дорошенко [9], С. Токарев [24], В. Горленко [6], Я. Калакура [10], О. Нагірняк [17], О. Франко [27] та ін.

Наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст. в Україні з'являється значна кількість різноманітних досліджень, де акцент зроблено на вивченні теорії та історії української етнографії. Саме в цей час учені-етнографи починають приділяти багато уваги проблемам теорії народознавчої науки. У 1891 р. вийшла друком цінна праця О. Пипіна «Этнография малорусская» як третій том «Истории русской этнографии». Етнограф ґрунтовно проаналізував внесок в українське народознавство таких учених, як М. Максимович, Й. Бодяньський, А. Метлинський, П. Куліш, П. Чубинський, І. Срезневський, О. Кольберг, В. Залеський. Сучасний учений В. Горленко звертає увагу на те, що О. Пипіну вдалося не лише простежити накопичення фактичного матеріалу, а й показати вдосконалення методів його збирання впродовж ХІХ ст. Окрім того, О. Пипін першим накреслив основні аспекти розробки історії етнографії в Російській імперії [5, 9].

Своєрідне продовження дослідницької діяльності О. Пипіна – «Современная малорусская этнография» М. Сумцова. Перший том цієї праці вийшов 1893 р., другий – 1897 р. Видатний письменник, літературознавець, етнограф і археолог В. Петров уважав, що праця М. Сумцова «Современная малорусская этнография» (К. 1893) має велике значення як «літопис української етнографії за всень-

кий попередній період», оскільки вона містить багато цінного критично-бібліографічного матеріалу [18, 8]. До того ж у 1890-х роках М. Сумцов поступово відмовився від описового і перейшов до історико-порівняльного методу в етнографії, яким користувався у своїх працях І. Франко [15, 53]. У другий том «Современной малорусской этнографии» ввійшли етнографічні статті російською і польською мовами. М. Сумцов підкреслював, що «...можна було б польські видати окремим збірником, проте вони є не настільки важливі і чисельні, щоб їх виділяти в особливий випуск. Вони дають лише сирий матеріал: ми присвячуємо їм дві чи три глави у вигляді бібліографічного огляду» [23, 1]. Зокрема, у цій книзі подано цікаві матеріали про таких видатних учених, як П. Житецький, В. Милорадович, В. Ястребов, С. Чернявська, М. Комаров, І. Франко та багатьох інших.

Не менш важливим є дослідження М. Сумцова «Діячі українського фольклору» (Х., 1910). Ця праця становить собою історіографічний огляд розвитку української етнографії, починаючи з кінця XVIII ст. і закінчуючи власним доробком ученого. Дослідник В. Горленко підкреслює, що вона є унікальна в першу чергу тому, що тут повністю охоплено дослідження персоналій, особливо тих, яких раніше не досліджували (В. Шухевич, Ф. Колесса, Хв. Вовк та ін.) [5, 14].

Недоліком і «Современной малорусской этнографии», і «Діячів українського фольклору» є те, що автор не висвітлює такі важливі питання теоретичної етнографії, як її предмет, методи й завдання. Його праці носять здебільшого критико-бібліографічний характер.

Великим проривом у дослідженні української етнографії, визначенні її місця в системі гуманітарних наук, предмета й завдань стала поява досліджень Ф. Вовка. До появи праць ученого українська етнографія була лише описом особливостей народу. Саме Ф. Вовк уперше розділив етнографію і фольклористику на дві окремі науки. Видатний учений З. Кузеля вдало зазначав, що Ф. Вовк першим з україн-

ців почав систематизувати матеріали, які стосуються звичаїв, обрядів та побуту українського народу. Пройшовши добру фахову школу за кордоном, Ф. Вовк почав використовувати критичну й порівняльну методику дослідження звичаїв та обрядів українського народу, його матеріальної культури [14, 9, 10]. Визначне місце в етнографічній науці початку XX ст. займає його книга «Украинский народ в его прошлом и настоящем» (1916), куди ввійшли дві праці — «Антропологічні особливості українського народу» й «Етнографічні особливості українського народу». У цих дослідженнях учений уперше на основі всебічного вивчення українців від Карпат до Кубані подав характеристику фізичних і етнографічних особливостей українського народу [27, 118]. Ф. Вовк визначив також основні завдання етнографічної науки: збір докладних відомостей про кожен народ, вивчення його фізіологічних, анатомічних і навіть психічних відмінностей, дослідження етнічного складу, духовної та матеріальної культури. Науковець акцентував увагу на тому, що тогочасний загальний стан етнографічної науки вимагав ще докладного систематичного збору та класифікації матеріалу, його докладного наукового аналізу.

Важливе значення для покращення кількісного та якісного збору етнографічного матеріалу має розробка і впровадження в практику анкет-запитальників. Більшість учених-етнографів займалась як розробкою етнографічних запитальників, так і власне збирацькою діяльністю. Говорячи про розробку програм для збору етнографічних матеріалів, знову ж таки варто згадати Ф. Вовка. Він є автором багатьох етнографічних програм, запитальників. Зокрема, варто згадати програму щодо збирання весільних обрядів, яка була опублікована вченим у журналі «Живая старина» 1911 р.

Заслугою іншого дослідника-етнографа — П. Іванова є також розробка анкет для етнографічної роботи, методик опитувань [16, 63]. Київська дослідниця О. Боряк зазначає, що «...основною метою етнографа було групування та публікація оригінального фольклорно-

етнографічного матеріалу, який би збирався колективними зусиллями кореспондентів в межах одного повіту» [25, 612]. Уся його дослідницька діяльність базувалася на матеріалах власної збирацької роботи. До творчого доробку етнографа належить і добірка етнографічних записів «Знахарство, шептанье и заговоры в Старобельском и Купянском уездах Харьковской губернии», і «Кое-что о вовкулаках и по поводу их», «Вовкулаки», «Народные рассказы о ведьмах и упырях», «Народные рассказы о домовых, леших, водяных и русалках» [25, 613].

Збирацькою діяльністю займався також етнограф В. Кравченко. Широко пропагуючи українське народознавство та краєзнавчу роботу, він систематично організовував та проводив серед населення масове збирання матеріалів про життя й побут українського народу, постійно розширював територію етнографічних досліджень. Окрему серію програм В. Кравченка становлять вузькотематичні запитальники, що стосувалися занять населення, народних знань. Це програми «Народна хліборобська техніка», запитальник для вивчення релігійного побуту, народного звичаєвого права, анкети «Рушник», «Ткацтво», «Копання криниці» [13, 14]. Цінністю розроблених ученим програм є їхній комплексний і всеохопний характер у дослідженні української етнографії та культури. Окрім того, етнографу вдалося записати значну кількість зразків народної поетичної творчості різних жанрів, зібрати багато етнографічного матеріалу (опублікований в «Етнографічних матеріалах» Б. Грінченка, Чернігів, 1895–1899) [16, 80]. Радянський дослідник В. Скрипка підкреслює, що тематика етнографічних досліджень В. Кравченка різноманітна: прикмети, повір'я, знахарство, вірування в надприродні істоти, легенди, перекази про місцевості, про скарби [21, 55].

Займався активною збирацькою роботою також етнограф В. Ястребов. Працюючи вчителем у Єлисаветградській земській реальній школі, він не тільки збирав фольклорно-етнографічні матеріали, а й заохочував до цього своїх учнів. Заслугою вченого є складання ним таблиць ви-

шивок та народних орнаментів, збирання колекції етнографічних матеріалів [22, 64].

Інший відомий український етнограф — Я. Новицький займався експедиційними обстеженнями Південно-Східної України. Йому вдалося зібрати значну кількість унікальних матеріалів у Катеринославському, Олександрівському й Маріупольському повітах, а також з історії Запоріжжя. Результатом цієї роботи стала публікація таких праць, як «С берегов Днепра (Очерки Запорожья). Путевые записки и исследования» (Сборник статей Екатеринославского научного общества, 1905), «Народная память об урочищах и исторических лицах Запорожья» (Александровськ, 1909), «Малорусская и запорожская старина. Предания и рассказы» (Александровськ, 1907) [22, 66]. Я. Новицьким було зібрано та опубліковано значну кількість пісенного матеріалу, йому належать численні знахідки пам'яток про житло й побут запорізьких козаків. Учений не написав жодної теоретичної праці з етнографії, проте дослідник його творчої спадщини В. Білий вдало підмітив, що, незважаючи на це, Я. Новицький показав себе як людина, яка блискуче знала тексти, точно записувала етнографічну інформацію [1, 336]. Я. Новицькому вдалося зробити комплексний та повний фольклорно-етнографічний опис Південно-Східної України, не дарма В. Дорошенко в некролозі назвав його «Нестором української етнографії» [8, 183].

Наприкінці XIX — на початку XX ст. з'являються етнографічні роботи, де особливий акцент зроблено на дослідженні матеріальної культури. У цьому контексті варта уваги праця В. Милорадовича «Життя-буття лубенського селянина». Робота складається з трьох частин, де перша частина присвячена опису житла, одягу та їжі, друга — сільськогосподарським угіддям, третя — опису домашніх тварин [20, 10]. В. Горленко вважає, що це дослідження є найфундаментальнішою працею етнографа, яка, починаючи з 1902 р., публікувалася в «Київській старині», а 1902 р. вийшла окремим виданням [4, 84]. У ній етнограф подає ґрунтовний опис матеріальної культури українського

населення Лубенщини. Великою її значимістю є те, що автору вдалося показати етнографічну цінність досліджуваного матеріалу, наситити опис народними приказками, піснями.

Вагомий внесок у вивчення побуту й культури Полтавщини зробив В. Василенко. Творчий доробок етнографа становлять такі роботи, як «Памятковый прочуханъ» или примечание писаного закона в сфере обычного права» (1885), «Кустарні промисли сільських станів Полтавської губернії» (1885–1887), «Земледелие по украинским народным воззрениям» (1893), «Метеорология и земледелие по украинским народным воззрениям с программой для собирания материалов» (1902), «По поводу малороссийского орнамента» (1902), «Вжитки селянські на Полтавщині» (1906) [16, 24]. Таким чином, сферою наукових інтересів В. Василенка були питання, що стосуються повсякденного життя (традицій, пов'язаних із землеробством, метеорологічних знань, норм звичаєвого права). Дослідник В. Ханко зазначає, що В. Василенко був представником еволюційного напрямку, який у другій половині XIX ст. панував у європейській та українській етнографічній науці. У його книжках, публікаціях і статтях, які присвячені характеристиці традиційних занять українців, викладено програми і подано поради щодо покращення розвитку виробництва, прогресу, технічного вдосконалення і взагалі добробуту народу [28, 21].

Досліджував побут і народну культуру українців, росіян, білорусів та інших народів також етнограф-художник Ю. Павлович. Окрім цього, учений-митець брав участь в етнографічних експедиціях до Полтавської, Київської, Харківської губерній [16, 124]. Сучасна дослідниця В. Борисенко вказує на багатющу етнографічну спадщину Ю. Павловича, що містить більше десяти тисяч етнографічних малюнків, зображень архітектурних пам'ятників Києва, Москви, народного житла, господарських будівель, карт типів українського житла й одягу, знарядь праці, транспорту й багато іншого [2, 65]. Безперечно, Ю. Павлович зробив величезний

внесок у розвиток етнографічних досліджень, його твори стали каталізатором дослідницької роботи для багатьох учених.

Багата етнографічна наука цього періоду і на праці, присвячені вивченню духовної культури. Узагалі переважна частина дослідників робила основний акцент на духовній культурі, а не матеріальній.

У 1894 р. вийшли «Материалы по этнографии Малороссийского края, собранные в Елисаветградском и Александрийском уездах Херсонской губернии», упорядковані В. Ястребовим, де подано описи обрядів, зафіксовано легенди українців північної частини Херсонської губернії. У першій частині праці близько 200 сторінок займають етнографічні матеріали, що стосуються народних уявлень українців про навколишній світ: небо, світила, атмосферні явища, тварин, птахів, рослини. У роботі також подано матеріали з народного календаря, у другій частині вміщено легенди й побутові оповідання [29, 64]. Оцінюючи роботи В. Ястребова, М. Сумцов зазначає, що зібраний ним і узагальнений матеріал доводить традиційність народної культури: «...народ живе традиційними запасами народної творчості, майже нічого не добавляючи до них» [23, 27].

Найбільше, напевне, досліджень про весілля та весільну обрядовість. У цьому руслі досліджень одне з чільних місць належить М. Сумцову. Свого часу визначний науковець В. Камінський відмітив, що за об'єкт своїх досліджень М. Сумцов обирав побутові явища, тобто «...етнографічні питання в їх найширшому обсягові» [11, 19]. Учений зазначав, що особливу увагу М. Сумцов присвячував тому, що зібрано в Україні, тому побутові, що вирізняв її людність [11, 19]. Свого часу радянський дослідник В. Фрадкін підкреслював, що тільки в царині народної словесності спадщина М. Сумцова охоплює майже всі галузі цього великого дерева духовності людства: від апокрифів і релігійних оповідань, колядок, щедрівок, веснянок, купальських, русальних, жнивварських пісень до родинно-обрядових та побутових: хрестинних, весільних, колискових, похоронних, жартівли-

вих, сатиричних, п'яницьких, розбійницьких, рекрутських, коломийок, козацьких, чумацьких, наймитських і заробітчанських пісень, до билинного епосу, дум, історичних пісень і балад; від прислів'їв, приказок, замовлянь, проклять, побажань, повір'їв, зразків народно-поетичної ботаніки та зоології до анекдотів, оповідань, легенд і казок — усе знайшло висвітлення в працях М. Сумцова [26, 7]. Вагомий внесок учений зробив і в дослідження весілля та весільного фольклору: магістерська дисертація «Про весільні обряди, переважно руські» (1881), опублікована в журналі «Киевская старина», розвідки «Релігійно-міфічне значення українського весілля» (1885), «До питання про вплив грецького і римського весільного ритуалу на українське весілля» (1886), «Українська весільна термінологія» (1889), «Значення весілля» (1889), «Опис весільних українських протонародних обрядів» (1889; передмова до перевиданої в Харкові книги Г. Калиновського «Опис весільних українських протонародних обрядів...»), «Чоловік на весіллі своєї дружини» (1893), «Весілля» (1900) та ін. [7, 8]. Досліджуючи українське весілля, весільні обряди й пісні, М. Сумцов прагнув передусім показати їхній національний характер, національну особливість свого народу, показати, що в основі української ментальності лежить доброта і порядність, які потрібно цінувати й зберігати.

Варто згадати працю Ф. Вовка «Шлюбний ритуал та обряди на Україні», яку видано в Болгарії, а потім і в Парижі (1892). Це дослідження принесло авторові світове визнання, оскільки було побудоване на матеріалі світової порівняльної етнографії із залученням значної кількості джерел. У шлюбному ритуалі автор висвітлив основні етапи українського весільного церемоніалу, водночас дослідив весільну обрядовість не лише східних слов'ян, але й народів Франції, Німеччини, Ірландії, Іспанії, Італії, Туреччини, Індії, Японії, Америки [3, 220]. Ф. Вовк прагнув передусім залучити відомості про українську і слов'янську весільну обрядовість в європейський науковий обіг для того, щоб вони прислужилися для подальших досліджень у контексті європейської етнографічної

науки. Учений виокремив три найголовніші акти весільного церемоніалу: сватання, заручини та весілля. Важливе значення він надає пережиткам стародавніх форм шлюбу та еволюції шлюбних ритуалів українського весілля.

Досліджував питання, пов'язані з весільною обрядовістю, також В. Милорадович. Зокрема, 1890 р., у «Киевской Старине», з'явилася його етнографічна праця «Весільні пісні в Лубенському повіті Полтавської губернії», яка вміщує 259 весільних пісень і має описовий характер [4, 83]. Проте, незважаючи на відсутність критики в роботі, М. Сумцов високо оцінив зібраний В. Милорадовичем етнографічний матеріал і зазначав, що ці пісні поділено за порядком весільного ритуалу; мова, якою вони написані, чиста і правильна; є багато великих пісень, та й загалом, за величиною і художністю зібраний матеріал заслуговує уваги [23, 11].

В. Кравченко є автором етнографічної праці «Народне весілля в с. Курозванах Острозького повіту Волинської губ.». У його збірці «Пісні, хрестини та весілля» (етнографічні матеріали) подано записи, зібрані етнографом упродовж 1889–1904 рр. Ці етнографічні матеріали ввійшли до п'ятого тому «Трудов общества исследователей Вольни» (Житомир, 1911) [13, 11].

Займалися питаннями, що стосуються традиційного весілля, також етнограф А. Малинка, «Малоруське весілля» (1897), і В. Ястребов, «Свадебные обрядные хлебы в Малороссии» (1897).

На рубежі XIX – XX ст. в українській етнографії з'являються дослідження, де висвітлено питання, пов'язані з народною медициною. Привертає увагу і праця В. Милорадовича «Народная медицина в Лубенском уезде Полтавской губернии», у якій він, як і М. Сумцов, застосував історико-порівняльний метод [25, 610]. Варто зазначити, що в полі зору наукових інтересів В. Милорадовича були матеріали, пов'язані з народною медициною та відображенням її в казках, піснях, переказах, народній обрядовості. За збірку з 246 казок та оповідань із Лубенського повіту 1899 р. він

був відзначений Російським Географічним Товариством срібною медаллю [16, 110].

Ще з молодих років захоплювався збиранням матеріалів про народну медицину український етнограф Г. Коваленко. Його перша етнографічна розвідка з'явилася 1891 р. в «Этнографическом обозрении» під заголовком «О народной медицине в Переяславском уезде» [19, 62]. Як дослідника та літературознавця Г. Коваленка цікавила доля багатьох маловідомих діячів, тому він радо прийняв пропозицію «Киевской Старины» зібрати матеріал про українського народного лікаря С. Носа, присвятивши йому свій твір «Очерк жизни и деятельности С. Д. Носа (1829–1900)» (1901 р.) [19, 62].

Цінним та унікальним є дослідження В. Ястребова «Малорусскія прозвища Херсонской губернии», яке вийшло 1893 р. Цінність праці полягає в тому, що автору вдалося зібрати близько 400 прізвищ та пояснення до них [23, 18]. Автор обґрунтував походження кожного прізвища, класифікував їх за певними ознаками, встановив причини виникнення кожного з них [29, 64]. Узагалі В. Ястребов захоплювався

історією та культурою як корінного населення Півдня України, так і інших національностей, що населяли цей регіон. М. Сумцов підкреслював, що «...наукова діяльність В. Ястребова є живий приклад спростування думки про неможливість працювати в провінції» [23, 17].

Таким чином, кінець XIX — початок XX ст. в історії етнографічних досліджень Наддніпрянської України — період інтенсивних та динамічних тенденцій цієї науки. Нове покоління етнографів зосереджує основну увагу на дослідженні різних ділянок як матеріальної, так і духовної культури, а також різних форм організації народного життя. Аналіз праць провідних тогочасних етнографів дає змогу констатувати, що наприкінці XIX ст. провідні вчені починають звертати увагу на проблему теорії етнографічної науки, зокрема її предмет і завдання. Найважливіше досягнення етнографів — це перехід від описового до історико-порівняльного методу в українській етнографії, що стало значним кроком уперед у розвитку етнографічних досліджень в Україні.

1. Білий В. Я. П. Новицький (1847–1925) // Записки історико-філологічного відділу УАН. — 1926. — Кн. 7, 8.
2. Борисенко В. Етнографічна спадщина художника Ю. Ю. Павловича // НТЕ. — 1988. — № 5. — С. 65–70.
3. Вовк Хв. Шлюбний ритуал та обряди на Україні // Студії з української етнографії та антропології. — К., 1995.
4. Горленко В. В. П. Милорадович (до 120-річчя з дня народження) // НТЕ. — 1966. — № 2. — С. 83–85.
5. Горленко В. Історія української етнографії (XII–XIX ст.). — К., 2005.
6. Горленко В. Нариси з історії української етнографії та російсько-українських етнографічних зв'язків. — К., 1964.
7. Дмитренко М. Видатний український народознавець М. Сумцов // НТЕ. — 2004. — № 3. — С. 3–15.
8. Дорошенко В. Новицький Яків Павлович // Україна. — 1925. — Кн. 6.
9. Дорошенко Д. Огляд української історіографії. — К., 1996.
10. Калакура Я. Історичні засади українознавства. — К., 2007.
11. Камінський В. Етнографія та її питання в працях академіка М. Ф. Сумцова. — Б/м, б/р.
12. Коцур А. Ідея державності в історичній думці та суспільно-політичному житті України кінця XVIII — початку XX ст. — Чернівці, 2000.
13. Кравченко В. Етнографічна спадщина Василя Кравченка. — К., 2007. — Т. 1.
14. Кузеля З. Пам'яті Хведора Вовка. — Зальцвельд, 1918.
15. Маланчук В. М. Ф. Сумцов як етнограф (до 125-річчя з дня народження) // НТЕ. — 1979. — № 2. — С. 51–55.
16. Матеріали до біографій етнологів та народознавців України. — К.; Запоріжжя, 2001.
17. Нагірняк О. Нариси з історії українознавства у Наддніпрянській Україні (остання чверть XIX ст. — 1917 р.). — К., 2007.
18. Петров В. М. Ф. Сумцов як історик української етнографії // Записки історико-філологічного відділу Української Академії наук. — 1925. — Кн. VII, VIII. — С. 7–15.
19. Ротач П. Григорій Коваленко (100 років від дня народження) // НТЕ. — 1968. — № 6. — С. 61–64.
20. Русова С. Отзыв о сочинениях В. П. Милорадовича. — СПб., 1907.

21. Скрипка В. Народознавчі праці Василя Кравченка // НТЕ. – 1970. – № 6. – С. 54–57.
22. Скрипник Г. Етнографічні музеї України. Становлення і розвиток. – К., 1989.
23. Сумцов Н. Современная малорусская этнография. – К., 1897.
24. Токарев С. История русской этнографии. – М., 1966.
25. Українці: народні вірування, повір'я, демонологія. – К., 1992.
26. Фрадкін В. Спадщина М. Сумцова // Сумцов М. Слобожане. – С. 261.
27. Франко О. Федір Вовк – вчений і громадський діяч. – К., 2000.
28. Ханко В. Народознавець і дослідник кустарних промислів // НТЕ. – 1992. – № 5–6. – С. 19–25.
29. Чернецький В. Невтомний шукач (до 70-річчя від дня смерті В. Ястребова) // НТЕ. – 1970. – № 6. – С. 63, 64.

The researcher elucidates in detail the development of the Ukrainian ethnography (in a historiographical aspect) using the examples of the prominent personalities with their guiding works in this field. He makes a conclusion about the most important achievement of the ethnographers of a period ca. 1900s – the transition from the descriptive approach to the historically comparative method in the Ukrainian ethnography.

ФОЛЬКЛОРНО-ЕТНОГРАФІЧНІ МАТЕРІАЛИ НА СТОРІНКАХ ЖУРНАЛУ «ОСНОВА»

Світлана Чибирак

Середина XIX ст. ознаменувалася завершенням становлення української етнографії як науки. Серед української інтелігенції зріс інтерес до народної культури й побуту. З'явилася низка розвідок, автори яких писали про українців як про окремий народ, а не частину «великоруського племені». Це було поштовхом до створення «українського» часопису, яким став журнал «Основа», що в 1861–1862 роках видавав у Санкт-Петербурзі В. Білозерський. Метою журналу, як підкреслює видавець, було «просвітництво [...], і взагалі сприяння до покращення духовного і матеріального побуту країни»¹. Предметом «Основи», як зазначено в програмному документі журналу, є «різностороннє та правдиве вивчення Західно-Руського краю та Західно-Руського народу»². Редакція журналу дотримувалася принципів толерантності щодо людей інших національностей та релігійних переконань, а також виступала за припинення соціальної боротьби, намагалася показати місце українського народу в світовій культурі³.

На сторінках «Основи» вміщено чималий фольклорно-етнографічний матеріал – народні звичаї та обряди, пісні, думи, легенди, казки,

вірування, інформація про кобзарів та лірників; художні твори, які містять цікаві відомості з життя українського народу («С Вольни» Г. Барвінок⁴, «Хуртовина» С. Носа⁵) та ін.

Саме в «Основі» вперше було опубліковано статтю М. Номиса «Різдвяні святки»⁶, де висвітлено весь цикл різдвяних свят українців. Першим етапом, який виокремлює дослідник, є підготовка до святкування. Він наголошує на тому, що з хати прибирали все, що нагадувало про щоденну працю (усі знаряддя для прядіння й навіть саму пряжу). Після цього господиня мазала житло зсередини, все чистила, мила. Особливу увагу в статті приділено приготуванню їжі, виконанню тих чи інших обрядових дійств та віруванням, пов'язаним зі святами.

У ряді публікацій розглядалися проблеми етногенезу українців, їхня етнічна територія та локальні назви. Ці питання на сторінки часопису виніс М. Левченко. У статті «Места жительства и местные названия русинов в настоящее время»⁷ він окреслив територію населену українцями та зазначив, що «русини, за походженням, побутом, мовою, є одним плем'ям, але за місцем проживання